

UOT 327

BÖYÜK İPƏK YOLUNUN İNKİŞAF TARİXİNDƏ TƏHSİLİN TƏŞVİQİ: QURULAN ƏLAQƏLƏRİN TƏHSİL, MƏDƏNİ-HUMANİTAR VƏ SOSIAL-İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRƏ TƏSİRİ

Rüstəm MƏMMƏDOV*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 23 yanvar 2024; çapa qəbul edilmişdir: 19 fevral 2024; online-da çap edilmişdir: 21 mart 2024.

Received: 23h of January, 2024; accepted: 19th of February, 2024; published online: 21th of March, 2024.

Açar sözlər: *Böyük İpək Yolu, təhsil strategiyası, dayanaqlı inkişaf, təhsil ekosistemi, mədəni-humanitar əlaqələr*

Giriş

Böyük İpək Yolunun dirçəlişi təhsil sahəsində transformativ paradigma yaratmış, onun tarixi ticarət yolları boyunca regionlar üçün görünməmiş imkanlar və yeniliklər etmişdir. Məqalə inkişaf edən təhsil ekosistemi, mədəniyyətlərarası anlaşma və sosial-iqtisadi inkişafın təhlilini edərək, genişlənən ölkələrarası əlaqələrin, mədəni mübadilə və iqtisadi əməkdaşlığın təhsil sistemlərinə çoxşaxəli təsirlərini araşdırır. Şərqlə və Qərbdə ticarət və mədəni mübadiləni inkişaf etdirməklə tanınan tarixi İpək Yolu geosiyasi dəyişikliklər və texnoloji irəliləyişlər hesabına yenidən canlanmağa başlayıb. Bu canlanma təkcə iqtisadi mənzərələri dəyişdirmir, həm də təhsilə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Tarixən Şərqlə Qərbi birləşdirən nəhəng ticarət yolları şəbəkəsi olan İpək Yolu məhsul mübadiləsini asanlaşdırmaqla yanaşı, həm də bilik və ideyaların axını üçün kanal rolunu oynamışdır. Böyük İpək Yolunun tarixi keçmişini geniş mədəniyyət potensialına malik olan qədim sivilizasiyaların elm və təhsilin inkişafına öz töhfəsini verməklə səciyəyəlməlidir. Şərqdə Çin sülalələri Konfutsi prinsiplərini üstün tutan, bürokratik idarəçiliyə yönələn təhsil sistemləri qurdular və Orta Asiyanın regionlarında bu təcrübələri İpək Yolu vasitəsilə təbliğ etdilər.

Qədim Yunan mədəniyyəti, xüsusilə fəlsəfə, riyaziyyat elmləri Ellinistik təsir nəticəsində İpək Yolu vasitəsilə müasir İran ərazisinə sirayət etmiş və hüdudları aşaraq dövrlərin təhsil sistemlərinə təsir etdi. İslam sivilizasiyasının Qızıl dövründə Bağdadda yaranan məşhur Hikmət Evi elm çirağı rolunu oynayaraq yunan, fars və hind mətnlərini ərəb dilinə tərcümə edib İpək Yolu vasitəsilə dünyaya çıxışı təmin etdi. Minilliklərin sivilizasiya yaddaşını özündə yaşadan Böyük İpək yolu, həqiqətən də, bəşəriyyətin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Bu yol yaxın-uzaq ölkələr arasında zaman-zaman təkcə mədəniyyət mübadiləsini deyil, həm də innovasiya və texnologiyaların, din, elm, incəsənət sahəsində əldə olunmuş nailiyyətlərin ötürülməsini təmin etmişdir. Özü də dünyanın bu ən uzunömürlü transsivilizasiya xətti yalnız Şərqdən Qərbə deyil, həm də əks istiqamətə doğru ticarət məqsədlərini həyata keçirmiş, Avropanın bir çox yeniliklərini Şərqlə cəmiyyətlərinə gətirmişdir: “Mədəniyyətlərarası sıx əlaqə İran, Çin, soqdi və türk mədəniyyəti

* doktorant, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası
e-mail: rustammammadov@hotmail.com

ənənələrinin sinkretizmini təzahür etdirən orijinal incəsənət əsərlərinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır” (11, s. 148).

Minilliklərin mədəniyyət yaddaşını özündə əxz etdirən Böyük İpək yolu innovasiya və texnologiyaların, din, elm, incəsənət sahəsində əldə olunmuş nailiyyətlərin ötürülməsini təmin etmişdir. Monqol İmperiyası dövründə, Xubilay xan kimi liderlərin təşəbbüsü ilə təhsil müəssisələri yarandı, “Pax Mongolica” dövründə Çin və Avropa arasında görünməmiş səviyyədə mədəniyyətlərarası ünsiyyətə yol açıldı. Çində Yuan sülaləsinin İmperator Akademiyasının yaradılması müxtəlif təhsil ənənələrinin sintezinə nümunə oldu. Bu da, öz növbəsində İpək Yolu boyunca elmi və mədəni biliklərin mübadiləsinə gətirib çıxartdı (8, s. 53-61) Ümumiyyətlə, Böyük İpək yolu hər dövrdə Şərqi Qərbə, Qərbi də Şərqə mübadilə proseslərinə əsaslanaraq özünəməxsus keyfiyyətlərinə görə dərindən tanıtmışdır. Orta əsrlərdə İpək Yolu üzərində yerləşən İslam dövlətlərinin mədrəsələri təkcə dinşünaslıq sahəsində deyil, həm də tibb, astronomiya və fəlsəfi bilikləri yayan önəmli təhsil mərkəzlərinə çevrildi. Həmin dövrdə Çindən kağız istehsalı texnologiyasının yayılması bu mübadilədə mühüm amil olmuşdur. Eyni zamanda, bu amil İpək Yolu boyunca tədris materialların zənginləşməsində və intellektual inkişaf strategiyasında həlledici rol oynadı (6).

İpək Yolunun əsas ticarət yolu kimi tənəzzülü təqribən erkən müasir dövrdə qlobal güc dinamikasının dəyişməsi ilə üst-üstə düşdü. Təhsil müəssisələri siyasi qeyri-sabitlik dövründə çətinliklərlə üzləşsə belə, mübadilə irsi davam etməkdə idi. XX əsrin sonlarında İpək Yolu qloballaşma kontekstində dirçəliş yaşadı və bu, təhsil sahəsində əməkdaşlıq və mədəni mübadilənin təşviqinə səbəb oldu.

1. İpək Yolunun dirçəlişi: yeni reallıqlar

İpək Yolunun dirçəlişinin əsas təsirlərini məhz təhsil innovasiyaları sahəsində müşahidə etmək olur. Ticarət yolları boyunca yerləşən regionlar kollaborativ təhsil mühitlərini inkişaf etdirmək və qlobal perspektivi formalaşdırmaq məqsədilə təkmilləşdirilmiş proqram və layihələrdən istifadə edirlər. Rəqəmsal platformalar, onlayn resurslar və beynəlxalq tərəfdaşlıqlar kurikulumların və tədris metodologiyalarının yenilənməsində mühüm rol oynayır (25, s.185-198). Əsərləri və onun "Rəqəmsal İpək Yolu"nu araşdırması bir-biri ilə daha çox əlaqəli təhsilin şəbəkələşməsində texnologiyanın yaratdığı problemlər və imkanlar haqqında dəyərli fikirlər əks etdirir. Müasir texnologiyalardan, elmi-texniki inqilabın nailiyyətlərindən istifadə mövcud problemlərin aradan qaldırılmasının ən səmərəli yoludur və “Elektron hökumət” layihəsi bu sahədə ən uğurlu layihələrdən biridir. İpək Yolunun dirçəlişinin təhsilə təsiri, transformativ dəyişikliklərin kök saldığı tarixi marşrutları boyunca bir çox ölkələrdə hiss olunur. Məsələn, Çində “Elektron hökumət” layihəsinin sinif otaqlarına inteqrasiyası məqsədilə hərtərəfli islahatlara başlayıb, texnoloji cəhətdən zənginləşdirilmiş tədris mühiti yaradıb. “Kəmərlər və Yol Elektron Məktəbi” proqramı kimi təşəbbüslər tələbələrə qonşu ölkələrdən olan həmyaşıdları ilə virtual mübadilə və birgə layihələrdə iştirak etməyə imkan verən transsərhəd əməkdaşlığı asanlaşdırıb. Bundan əlavə, Çinin ikidilli təhsil və mədəni mübadilə proqramlarına verdiyi vurğu qlobal səriştənin inkişaf etdirilməsi öhdəliyini əks etdirir (25, s.185-198).

İpək Yolu boyunca tarixən əsas nöqtələr olan Mərkəzi Asiya xalqları da təhsildə dəyişikliklərin şahidi olurlar. Qazaxıstan tələbələri qlobal qarşılıqlı fəaliyyətə hazırlamaq üçün qazax, rus və ingilis dillərində bilikləri vurğulayan üçdilli təhsil siyasətini qəbul edib. Ölkənin təhsil müəssisələri beynəlxalq tərəfdaşlıqlarda və birgə tədqiqat layihələrində fəal iştirak edərək müxtəlif və qlobal səviyyədə məlumatlı işçi qüvvəsinin yetişdirilməsinə töhfə verirlər. Oxşar təşəbbüslər Özbəkistanda da müşahidə olunur, burada kurikulumların modernləşdirilməsi və mədəniyyətlərarası anlaşmanın təşviqi səyləri daha

dinamik təhsil mənzərəsini formalaşdırır.

İpək Yolu ilə zəngin tarixi əlaqələri olan İran qlobal mövqeyini gücləndirmək üçün təhsil sahəsindəki dəyişikliklərdən istifadə edir. İran hökuməti beynəlxalq əməkdaşlığın təşviqində dil müxtəlifliyinin əhəmiyyətini dərk edərək ingilis dilinin tədrisinin genişləndirilməsinə sərmayə qoyub. Bundan əlavə, İranda təhsil müəssisələri bilik mübadiləsini və İpək Yolu boyunca yerləşən qurumlarla əməkdaşlığı asanlaşdırmaq üçün getdikcə daha çox onlayn platformaları əhatə edir. Bu təşəbbüslər ölkələrin İpək Yolunun dirçəlişinin təqdim etdiyi imkanları əhatə etmək üçün öz təhsil sistemlərini uyğunlaşdırdıqları daha geniş regional tendensiyanı vurğulayır (20).

Böyük İpək yolunun bərpası proseslərində fəal iştirak edən ölkələrdən biri olan Azərbaycanda elektron xidmətlərin tətbiqi sahəsində böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir. Cənubi Qafqazda informasiya cəmiyyətinə keçid strategiyasını qəbul edən yeganə ölkə məhz Azərbaycandır. 2012-ci ilin sentyabrında respublikada “bir pəncərə” prinsipi ilə işləyən elektron hökumət portalı istifadəyə verildi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin (ASAN) yaradılması elektron xidmətlərin inkişafı istiqamətində atılmış mühüm addımlardandır (3). Qeyd olunan xidmətlərin tətbiqi vətəndaşlar tərəfindən informasiya əldə edilməsini asanlaşdırır, sənədləşmə prosedurlarını sürətləndirir, vətəndaşla məmur arasındakı təmasları minimuma endirir bu da, son nəticədə müraciət edənlərin xərclərinin azalmasına gətirib çıxarır.

Diqqətimizi cəlb edən digər empirik tədqiqat isə (24, s.68) İpək Yolu ölkə və regionları arasında əlaqələrin genişlənməsinin bilavasitə təhsil nəticələrinə müsbət təsirini mübadilə ilə akademik performansı qiymətləndirməklə sübuta yetirir (23, s.321-345). Təhsil proqramları vasitəsilə iqtisadi imkanların yaradılmasında beynəlxalq əməkdaşlığın rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Aparıcı ekspertlərdən biri olan S.Kimin (2024) “Beynəlxalq Münasibətlər və təhsil təşəbbüsləri” araşdırmasında İpək Yolu ölkələri qlobal təhsil müəssisələri arasında əməkdaşlıq layihələrinin nümunələri əsasında qarşılıqlı sosial-iqtisadi artım potensialını əldə etmiş olmasını vurğulayır (15, s. 55-78).

Beynəlxalq əməkdaşlığın zəruriliyi dil maneələri və müxtəlif pedaqoji yanaşmalarla bağlı problemlər yaratmışdır. Bunları aradan qaldırmaq üçün müasir universitetlər və təhsil müəssisələri dil hazırlığı proqramlarını və mədəniyyətlərarası ünsiyyətə köməkçi vasitə kimi kurslarını öz strateji inkişaf planlarına daxil edirlər. Dil mərkəzlərinin yaradılması və təhsil mühitində çoxdilliliyin təşviqi effektiv ünsiyyət və əməkdaşlığı asanlaşdırmaq üçün fəal tədbirlərdən biridir.

Qafqaz regionunda Azərbaycan təhsil dəyişikliklərinə fəal yanaşması ilə seçilir. Azərbaycanda son illərdə təhsil islahatları, o cümlədən kurrikulumda, qiymətləndirmə metodlarında və müəllim hazırlığında dəyişikliklərin edilməsi innovasiyalara əsaslanan inkişaf prioritetlərini əks etdirir. Ölkədə gəncləri inkişaf etməsinə yönəlmiş STEAM (*Elm, Texnologiya, Mühəndislik, İncəsənət və Riyaziyyat*) təhsilini birləşdirən təkmilləşdirilmiş kurrikulumun tətbiqi həyata keçirilib. Azərbaycanın texnoloji savadlılığa və innovasiyalara verdiyi önəm qlobal iqtisadiyyatın inkişaf edən tələbləri və təhsil sistemlərinin bu dəyişikliklərə uyğunlaşması zərurətinin dərk edilməsini əks etdirir.

Bu realiaqlar İpək Yolu ölkələrinin öz təhsil sistemlərini qədim ticarət yolunun dirçəldilməsinin yaratdığı çətinliklərə və imkanlara uyğunlaşdırdıqlarını nümayiş etdirir. Beləliklə, İpək Yolunun dirçəlişi iqtisadi sərhədləri aşaraq, təhsil dəyərlərinə dərinlən təsir edir və qlobal perspektiv üçün münbit zəmin yaradır. Təhsil təşəbbüsləri çox vaxt mədəniyyətlərarası anlaşmanın, dil mübadiləsi proqramlarının və birgə tədqiqat layihələrinin təşviqinə yönəlir. İpək Yolu ölkələrindən olan akademik qurumlar tarix, arxeologiya, dilçilik və beynəlxalq əlaqələr kimi sahələrdə bilik və təcrübə mübadiləsini təşviq etmək üçün tərəfdaşlıq yarada bilirlər. Mədəniyyətlərarası təhsilə diqqətin məqsədi mədəni

boşluqları aradan qaldırmaq, qarşılıqlı hörməti təşviq etmək və İpək Yolu boyunca müxtəlif xalqlar arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdir (20).

YUNESKO-nun “Böyük İpək Yolu” marşrutu üzərindəki xalqlar arasında ilkin olaraq mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə diqqəti çəkməsi təsadüfi hal deyildir. Bunun üçün əsaslı və məzmunlu tarixi baza mövcuddur və bu baza müasir dövrdə nəinki deformasiyaya uğramamış, əksinə, daha da möhkəmlənmiş və zənginləşmişdir. Şərq-Qərb münasibətlərində zəngin mədəni təbəqənin mövcudluğu və onun əhəmiyyəti xüsusi olaraq vurğulanır: “*İpək yolu boyunca Şərq və Qərb arasında mədəniyyətləri möhkəm şəkildə yaradan və zənginləşdirən bu dinc mübadilə mədəniyyətlərarası dialoqun potensialı haqqında müasir cəmiyyətlər üçün çoxlu qiymətli dərslərdən ibarətdir*” (1). İpək Yolunun inteqral öyrənilməsi: dialoq yolları” layihəsi meydana gəldikdən sonra YUNESKO konkret fəaliyyəti həyata keçirmək üçün İpək Yolu üzrə Beynəlxalq Məsləhət Komitəsi yaratmışdır.

Məlumdur ki, mədəni mübadilə müxtəlif icmalar arasında anlaşma, tolerantlıq və bağlılığı gücləndirən dərin sosial təsirlərə malikdir. İpək Yolu boyunca mədəni mübadilənin sosial təsirlərini araşdırmaq məqsədilə tədqiqatçı alimlər tərəfindən antropoloji yanaşma məqsədəuyğun hesab edilir. Mədəni mübadilə proqramları vasitəsilə insanlara müxtəlif adət-ənənələri tanıtmqla digər mədəniyyətlərin daha dərinləndirilməsinə, onlara açıq olmasına gətirib çıxarır. Bu anlayış stereotipləri dağıdıb, qərəzli münasibəti azaldaraq, daha inklüziv və harmonik cəmiyyətə töhfə verə bilər. Bunun nəticəsi olaraq, müxtəlif qruplar arasında effektiv ünsiyyət bacarıqlarının inkişafına kömək edir; fərqli dillərin (üslubların) daşıyıcıları arasında fərqlilikləri aradan qaldırmaq və körpü qurmağı daha yaxşı bacarır, beləliklə, daha yaxşı əlaqələr və əməkdaşlığı təşviq edirlər. Mədəni mübadilə təcrübələrinin və adətlərin mübadiləsinə nəzərdə tutur və mədəni irsin qorunması ilə nəticələnir, belə ki, icmalar öz adət-ənənələrinin dəyərini dərk edir və onları qorumağa çalışırlar.

Çin antropoloqu L.Çen “Şəbəkələşdirilmiş təhsil mühitlərində mədəniyyət dinamikası” əsərində bu haqda mülahizələr irəli sürərək qeyd edir ki:

“...Mədəni mübadilə müxtəlifliyin qiymətləndirilməsinə təşviq edir və inklüzivlik hissini gücləndirir. İnsanlar müxtəlif mədəniyyətlərlə ünsiyyət qurduqca, müxtəlifliyin cəmiyyətə gətirdiyi zənginliyi getdikcə daha çox qiymətləndirəcəklər. Bu, müxtəlif sosial mühitlərdə daha inklüziv siyasət və təcrübələrə səbəb ola bilər”. O həmçinin, mədəni mübadilə vasitəsilə fərdlərin müxtəlif mənşəli insanlarla əlaqələr qurmasını və bu şəxsi əlaqələrin mədəni sərhədləri aşan davamlı dostluqlara, ittifaqlara və tərəfdaşlıqlara səbəb olduğunu vurğulayır (11, s. 567-589). Xülasə edəsi olsaq, mədəni mübadilənin sosial təsirləri müxtəlifdir və onlara anlaşmanın artırılması, ünsiyyətin, müxtəlifliyin və inklüzivliyin təşviqi daxildir. Cəmiyyətlər nə qədər çox bağlıdırsa, mədəni mübadilənin sosial dinamikaya müsbət təsiri bir o qədər də özünü büruzə verir.

2. Yeni tədris tendensiyaları və gələcək perspektivlər

Mədəni və texnoloji tendensiyalarından əlavə, İpək Yolunun dirçəlişi daha geniş halda sosial-iqtisadi inkişafına təsir göstərir və burada təhsilin rolu mühüm katalizator kimi ortaya çıxır. Belə ki, İpək Yolu ölkələrinin iqtisadi göstəriciləri (ÜDM artım temp-ləri) çox vaxt iqtisadi inkişaf və təhsil investisiyaları üçün artan resurslarla əlaqələndirilir. İqtisadçı alimlərin bu səpkidə müqayisəli təhlilləri həmin regionlarda kurikulumun və pedaqoji yanaşmaların, bir sözlə təhsil sistemlərinin onların cəmiyyətlərinin dəyişən ehtiyaclarına necə uyğunlaşdığına dair fikirləri sərgiləyir (16, s. 321-345). Misal olaraq, deyə bilərik ki, Azərbaycanın təhsil siyasətində son illərdə əldə olunan uğurlar insan kapitalının *bilik* və innovasiyalara *əsaslanan* inkişaf prioritetlərini *əks etdirir*. Ölkədə təhsilin

əlcətanlığının və inklüzivliyin təmin olması gələcəyə hesablanmış bir yanaşma nümayiş etdirir. Ali məktəblərin qəbul göstəriciləri, gender bərabərliyi, kənd və şəhər yerlərində bərabərsizliklərin aradan qaldırılması səyləri kimi amillər təhsilin keyfiyyətinin yüksəlməsinə müsbət təsir göstərmişdir. Bundan əlavə, xarici universitetlərlə tərəfdaşlıq, mübadilə proqramlarında iştirak və birgə tədqiqat təşəbbüsləri qlobal bilik mübadiləsinə və ixtisaslı işçi qüvvəsinin inkişafına töhfə verir. Azərbaycanın neft və qazdan kənar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi səylərini müşahidə edərək təhsil sistemində qiymətləndirilən bacarıq növlərinə nə qədər təsir göstərməsini artıq son illərin hesabatlarında görürük. Prezident İlham Əliyev tərəfindən dinlər, sivilizasiyalar və mədəniyyətlər arasında çoxmədəniyyətli dəyərlərə əsaslanan dialoqu təmin etmək üçün tədbirlərin görülməsi xüsusi rol oynadı. Bu baxımdan “Mədəniyyətlərəarası Dialoq Forumu”, “Bakı Humanitar Forumu”, “BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının Qlobal Forumu”, “Bakı Prosesi”, “İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı”, “Türk Şurası və Qoşulmama Hərəkatı” tərəfindən yürüdülməsinə siyasətlər öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərinin azad edilməsi və nəticədə, əlamətdar qələbəsi yeni dövrə yol açdı və diqqəti ölkənin gələcəyi üçün vacib olan strateji hədəflərə yönəltdi. Bunu da qeyd etmək lazım bilir ki, Qarabağ Universitetinin, modern bir universitetin yaradılması Azərbaycanın gələcəyinin yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymasını şərtləndirərək təhsili dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən biri hesab etməsi ilə birbaşa bağlıdır. Ölkədə azad edilmiş bölgələrin bərpası və köçkün soydaşlarımızın atababa yurdlarına qayıdışı kimi təxirəsalınmaz tədbirlər güclü iqtisadiyyatın qurulmasında təhsilin rolunu daha da aktuallaşdırır (1, s. 4). İpək Yolunun dirçəlişi təhsil strategiyasında müsbət dəyişikliklərə səbəb olsa da, mədəni gərginlikdən tutmuş iqtisadi bərabərsizliklərə qədər problemlər də ortaya qoydu. Lakin bu gün "İpək Yolu" problem olaraq araşdırılırsa, onun özəllikləri tarixi aspektdə deyil, məhz koqnitiv tərzdə aktual durumla hesablaşaraq dəyərləndirilməlidir. Çağımızda İpək Yoluna müasir gerçəklik kimi baxılmalıdır. Bununla bağlı göstərilən səylər, görülən işlər məlum sovet qapalılığının fəsadlarından qurtulmaq yolunda görülən təcili tədbirlərdə ifadə olunmaqdadır. İpək Yolunun bərpası ənənəvi modellərə meydan oxuyan və innovasiyalar üçün imkanlar yaradan yeni təhsil imkanları dövrünü açır.

Məqalə regionların mədəni inteqrasiya və müxtəlifliyin mürəkkəbliklərini necə müzakirə etdiyini tədqiq edərək, təhsil mühitində mədəni müxtəlifliyin artmasının sosial nəticələrini araşdırır. Bu xüsusda, YUNESKO-nun (2020) "Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üçün Təhsil: Öyrənmə Məqsədləri" inklüziv və dayanaqlı təhsilin təşviqinə dair qlobal perspektivi müəyyən edən amilini nümunə gətirmək olar. YUNESKO-nun Assosiativ məktəblər layihəsi çərçivəsində Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin öyrənilməsində İpək Yolu ölkələri fəal iştirak edir. Assosiativ məktəblər şəbəkəsinə Azərbaycandan 18 təhsil müəssisəsi qoşulub. YUNESKO-nun Assosiativ məktəblər şəbəkəsinə daxil olan Azərbaycan məktəbləri “Dünyanın ən böyük dərsi” aksiyasına qoşulub. Aksiyanın məqsədi hamını yoxsulluğun aradan qaldırılması, iqlim dəyişikliyinə qarşısının alınması, keyfiyyətli təhsil, gender bərabərliyi və s. kimi problemlərin həllinə qoşulmağa çağırmaqdır (7).

XXI əsrin reallıqlarını nəzərə alaraq təhsilverənlər və təhsilənlər coğrafi sərhədləri aşan bir çox resurs və əməkdaşlıq platformalarına çıxış əldə edirlər. Onlayn kurslar, virtual mübadilələr və elmi-tədqiqat (R&D) təşəbbüsləri texnologiya və sənayedə iqtisadi rəqabətə davamlılığı təşviq edən irəliləyişləri yaşayırlar. Bu dəyişiklik tək-cə təhsilə çıxışı demokratikləşdirmədi, həm də müxtəlif perspektivlər və mədəniyyətlərəarası öyrənmə təcrübələri üçün yol açdı. Keyfiyyətli təhsilə artan ehtiyac bu transformativ imkanlar fonunda getdikcə daha aydın görünür. Bu da bir danılmaz faktıdır ki, İpək Yolu ölkələri təhsilin tərəqqisini prioritetləşdirdikcə, fərdlərə bir-biri ilə əlaqəli qlobal mənzerədə

inkişaf etmək üçün bacarıq və kompetensiyaları qazandıra bilən dayanaqlı təhsil sistemlərinə artan ehtiyac yaranır.

Bundan əlavə, qlobal sənayelərin dəyişən dinamikası və yeni iqtisadi sektorların yaranması təhsil prioritetlərinin yenidən qiymətləndirilməsini zəruri edir. Fənlərarası bacarıqlara, mədəni zəkaya və uyğunlaşma qabiliyyətinə tələb ənənəvi paradigmalardan kənara çıxan təhsil sistemlərinin vacibliyini gündəmə gətirir. İpək Yolunun dirçəlişinin cəmiyyətə gətirdiyi dəyişikliklər təhsil müəssisələrindən təkcə bilikləri deyil, həm də tənqidi təfəkkür, yaradıcılıq və qlobal düşüncənin aşılmasını tələb edir (2). Tədqiqatımızda İpək Yolunun təhsil strategiyalarına təsirini araşdırdıqca keyfiyyətli təhsil təşəbbüslərinə sərmayə qoymağın vacib olduğunu və bu dirçəlişin özü ilə gətirdiyi imkanlardan maksimum dərəcədə istifadə olunmasının qənaətinə gəlirik. İpək Yolunun dirçəlişi daha çox hərəkətliliyi və mədəni mübadilələri təşviq etdiyi üçün, sərhədlər boyu “keyfiyyətin” tanınmasının təmin olunması aktuallaşır. Hazırda standartlaşdırılmış qiymətləndirmə sistemlərinin yaradılması üçün regional akkreditasiya orqanları ilə təhsil müəssisələri arasında əməkdaşlıq aparılır. Bu səylər bir İpək Yolu ölkəsində əldə edilən dərəcələrin digərləri daxilində tanınmasını və qiymətləndirilməsini təmin etmək məqsədi daşıyır. Bu cür təşəbbüslər təhsil keyfiyyətlərinə inam aşılamaqla yanaşı, geniş İpək Yolu şəbəkəsində həm tələbələr, həm də professor-müəllim heyəti üçün qüsursuz mobilliyi təşviq edir. Bundan əlavə, İpək Yolu İqtisadi Kəməri və XXI əsrin Dəniz İpək Yolu təşəbbüsləri transsərhəd təhsil tərəfdaşlığına səbəb olmuşdur. Məsələn, iştirakçı dövlətlər tərəfindən birgə maliyyələşdirilən İpək Yolu Təqaüd Proqramı tələbələrin və alimlərin mübadiləsini asanlaşdıraraq, müxtəlif və bir-biri ilə əlaqəli akademik ictimaiyyəti inkişaf etdirir. Bu təşəbbüslər təkcə akademik mobilliyi təşviq etmir, həm də milli sərhədləri aşan ortaq təhsil məkanının yaradılmasına töhfə verir.

Nəticə

Qədim və zəngin mədəniyyətə malik olan ölkələrin ərazisindən keçən “Böyük İpək Yolu”nun bərpa edilməsi Azərbaycanın xarici ölkələrlə mədəni-humanitar əlaqələrinin daha da genişlənməsi və inkişafı baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Şərqi və Qərbi mədəniyyətlərinin, islam və xristian sivilizasiyalarının sərhədində yerləşən Azərbaycan özlünün formaca rəngarəng, məzmunca zəngin olan mədəni irsini təbliğ etmək, digər ölkələrin mədəniyyətindən bəhrələnmək və nəticə etibarilə, dünya mədəniyyəti xəzinəsinə verdiyi töhfələri artırmaq üçün “Böyük İpək Yolu” layihəsinə xüsusi əhəmiyyət verir və bu istiqamətdə mühüm addımlar atır.

Yekun olaraq, İpək Yolunun dirçəlişi təhsil mənzərəsini gerçəkləndirdikcə, yaranan problemlərin həlli yolları təhsil sistemlərinin dayanaqlı inkişafı üçün bir çağırış kimi qiymətləndirilir. Birgə səylər, texnoloji sərmayələr və mədəni anlaşmaya sadıqlıq sayəsində İpək Yolu ölkələri bu tarixi ticarət yolunun müxtəlifliyini və qarşılıqlı əlaqəsini əks etdirən təhsil paradigmasının formalaşmasında fəal iştirak edirlər. Beləliklə, Böyük İpək Yolunun dirçəlişi texnoloji inteqrasiya, mədəni mübadilə və sosial-iqtisadi inkişafı əhatə edən çoxşaxəli təhsil transformasiyaları üçün güclü katalizator rolunu oynayır. Hesab edirik ki, İpək Yolu boyunca təhsilin tarixi inkişafının tədqiqi çağımızda İpək Yolu ölkələrində təhsil təşəbbüslərini formalaşdırmaq üçün kontekstual zəmin yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin TRASEKA Hökumətlərarası Komissiyasının 4-cü illik konfransının iştirakçılara müraciəti // “Nəqliyyat hüququ”, 2005, №3(4), s. 4
2. Nəhmətova B.A. Elektron dövlət antikorrupsiya siyasətinin tərkib hissəsi kimi: beynəlxalq təcrübə, problemlər və həllər // İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2015, №1, s.72-80.

3. Mustafayev A. Tarixi İpək Yolunun bərpası, TRASEKA-nın beynəlxalq əhəmiyyəti, bu sahədə Azərbaycanda görülən işlər və perspektivlər / Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyası: Mədəniyyətlərin İpək Yolu. Konfrans materialları. Bakı: Sabah, 2009, s. 26-30
4. Мамлеева Л.А. Становление Великого шёлкового пути в системе трансквиализационного взаимодействия народов Евразии // Vita Antiqua, 1999, № 2, с. 53-61
5. Alfred J.A. The Silk Road in world history: a review essay // Asian Review of World Histories. 2014, January, p.119
6. Belt and Road Initiative: Silk Road International School Network (2023). (<https://www.beltandroad.cn/>)
7. Chen L. "Cultural Dynamics in Interconnected Educational Environments: A Silk Road Perspective." Journal of Cultural Anthropology, 2022, 30(4), 567-589.
8. Eurasian Education Leadership Program (2022). (<https://www.eelp.org/>)
9. Finkel C. Inner Asia and the Spatial Politics of Empire: Archaeology, Mobility, and Culture Contact // World Archaeology, 39(2), 2007, 271-289. doi: (10.1080/00438240701455021).
10. Hansen V. The Silk Road: A New History. Oxford University Press, 2012, 328 p.
11. Kennedy H. The Mongols and the West: 1221-1410. UK, Routledge, 2004, 452 p.
12. Kim S. Global Collaborations in Education: Silk Road Initiatives and Socio-Economic Impacts // International Relations Quarterly. 2024, 38(1), 55-78.
13. Li M. Educational Transformations and Local Communities: A Sociological Inquiry along the Silk Road. Sociological Studies, 2022, 40(2), 201-225.
14. Liu Y. The Silk Road: A New History. UK, Oxford University Press, 2019, Inc., 168 p.
15. Primova N. B., Roziyeva, M.Y. Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan // AMERICAN Journal of Public Diplomacy and International Studies, Volume 01, Issue 06, 2023, pp. 2993-2157
16. Silk Road Digital Inclusion Initiative (2023). (<https://www.srdii.org/>)
17. Silk Road Scholarship Program (2023). (<https://www.silkroadscholarship.org/>)
18. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives, USA, 2020, 62 p.
19. Wang X. Digital Silk Road: Challenges and Opportunities for Educational Technology Integration // Journal of Educational Technology & Society, 2021, 24(2), p. 185-198. doi:(10.2307/jeductechsoci.24.2.185)
20. Yang J. Educational Policies and Socio-Economic Development Along the Silk Road: A Comparative Analysis // Journal of Economic History, 2023, 45(3), p. 321-345.
21. Zhao Y. Investing in Quality Education Along the Silk Road: Economic Implications and Human Capital Development // Journal of Educational Economics, 2023, 48 (1), p. 78-94.
22. <https://vetennamine.az/ru/ip%C9%99k-yolunun-dunya-tarixine-tesiri/>
23. <https://arti.edu.az/wp-content/uploads/2023/04/Beyn%C9%99lxalq-T%C9%99hsil-Icmali-Aprel.pdf>
24. <https://research.hktdc.com/en/article/NDM3MzIzMTA4>

Резюме

Рустам Мамедов

Великий Шелковый путь как движущая сила образования: изучение влияния сложившихся связей на образовательные, культурно-гуманитарные и социально-экономические отношения

В данной статье представлено всестороннее исследование исторического развития образования на обширном пространстве Великого Шелкового пути, проливающее свет на его многогранное влияние на различные аспекты жизни общества. Подчеркивая значимость образовательных инициатив, исследование выявляет роль Шелкового пути в формировании трансграничного сотрудничества, на системы образования, культурно-гуманитарные обмены и социально-экономические отношения. Углубляясь в историческую сущность этих связей, исследование проясняет пути богатого интеллектуального и культурного обогащения.

Центральное место в исследовании занимает изучение текущих усилий региональных органов в сфере аккредитации в образовательных учреждениях и по разработке оптимальных стандартизированных систем оценки для обеспечения признания степеней в странах Шелкового пути. посредством разработки систем стандартизированной оценки эти инициативы направлены на обеспечение признания академических степеней, тем самым способствуя расширению мобильности и сотрудничества в рамках сети Шелкового пути. Кроме того, в статье подчеркивается ключевая роль Шелкового пути в развитии динамичного взаимодействия образовательных, культурных и социально-экономических взаимодействий. Содействуя обмену знаниями, идеями и традициями, Шелковый путь продолжает служить мостом между цивилизациями, способствуя взаимопониманию и сотрудничеству во все более взаимосвязанном мире.

В заключении приходим к выводу, что поскольку возрождение Шелкового пути трансформирует образовательный ландшафт, решение возникающих проблем рассматривается как вызов устойчивому развитию систем образования. Благодаря совместным усилиям, инвестициям в технологии и приверженности культурному взаимопониманию страны Шелкового пути активно участвуют в формировании образовательной парадигмы, которая отражает разнообразие и взаимосвязанность этого исторического торгового пути. Таким образом, возрождение Великого Шелкового пути выступает мощным катализатором многогранных образовательных преобразований, включающих технологическую интеграцию, культурный обмен и социально-экономическое развитие.

Благодаря детальному анализу и синтезу данных и показателей стран Шелкового пути исследование способствует более глубокому пониманию исторического наследия и современного значения этой древней сети торговли и культурного обмена.

Ключевые слова: *Великий Шелковый путь, образовательная стратегия, устойчивое развитие, образовательная экосистема, культурно-гуманитарные отношения.*

Summary

Rustam Mammadov

Fostering Education Along the Great Silk Road: Examining the Influence of Established Connections on Educational, Cultural-Humanitarian, and Socio-Economic Relations

The research article provides a comprehensive exploration of the historical promotion of education along the vast expanse of the Great Silk Road, shedding light on its multifaceted impact on diverse aspects of society. Through meticulous analysis, the study uncovers the profound influence of established connections forged along the Silk Road on educational systems, cultural-humanitarian exchanges, and socio-economic relations. By delving into the historical fabric of these ties, the research elucidates how educational initiatives have served as catalysts for cross-border collaborations, fostering a rich tapestry of intellectual exchange and cultural diffusion. Central to the study is the recognition of ongoing efforts by regional accreditation bodies and educational institutions aimed at streamlining educational standards across Silk Road nations. Through the development of standardized assessment systems, these initiatives seek to ensure the equitable recognition of academic credentials, thereby facilitating enhanced mobility and cooperation within the Silk Road network.

Furthermore, the article underscores the pivotal role of the Silk Road in nurturing a dynamic interplay of educational, cultural, and socio-economic interactions. By facilitating the exchange of knowledge, ideas, and traditions, the Silk Road continues to serve as a bridge between civilizations, promoting mutual understanding and cooperation in an increasingly interconnected world.

Through its nuanced analysis and synthesis of data and indicators from Silk Road countries, the research contributes to a deeper understanding of the historical legacies and contemporary significance of this ancient network of trade and cultural exchange. In doing so, it offers valuable insights into the enduring impact of the Silk Road on global education and intercultural dialogue.

Key words: *Great Silk Road, educational strategy, sustainable development, educational ecosystem, cultural-humanitarian relations*

Redaksiya heyətinin üzvü s.e.d., prof. Nəsirli Elman Xudam oğlunun (şöbə redaktoru) rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.